

укр. незалежність під турец. протекторатом. 1663 зблизився з групою козац. старшини, підтриманою Ю. Хмельницьким, яка мала намір усунути від влади П. Тетерю, розірвати відносини з Польщею, возз'єднати Правобережжя з Лівобережжям. На поч. 1664 на Київщині вибухає потужне антипольс. повстання, «промотором» якого, за словами керівника повстанців Д. Сулими, був В. Для «захисту християн. віри» він закликав запорожців підтримати повсталіх. Дізнавшись про роль В. у організації повстання, попри недоторканність як сенатор, поляками був заарештований у берез. 1664 і розстріляний.

Лит.: Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. К., 1993; Тисяча років української суспільно-політичної думки, т. 3, кн. 1. К., 2001; Україна: хронологія розвитку, т. 4. К., 2009; Історія України в особах: Козаччина. К., 2013.

В. М. Єрмолаєв.

ВИДІОК – один із видів свідків давньорус. суд. права; свідок факту, очевидно якої-небудь події, що був свідком у суді Київ. Русі. В. уперше згадується в «Руській Правді» в 11 ст. В. могли бути лише бояри, купці, княжі дружинники та ін. вільні люди, лише в крайніх випадках закон дозволяв посилатися на боярського тіуна, а також на закупа. Жінка не могла виступати в суді у ролі В. Для доведення своєї позиції з деяких цив. і крим. справ вимагалася певна кількість свідків (напр., два свідки укладення договору купівлі-продажу, два видоки при образі дією). Поділ свідків

на «послухів» і «видоків» зникає до прийняття Судебника 1497. З цього моменту всі свідки починають називатися «послухами». Більш пізні значення В. – донощик.

Лит.: Российское законодательство X–XX веков, т. 1: Законодательство Древней Руси. М., 1984; Історія держави і права України / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка, т. 1. К., 2003; История отечественного государства и права, ч. 1 / под ред. О. И. Чистякова. М., 2005.

Ю. М. Походзіло.

ВІКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ 1881, 1892 – нормат.-прав. акти, що наділяли держ. структури виключними повноваженнями у разі виникнення обставин, які загрожували зсередини чи зовні існуванню Рос. імперії. Зокрема, 14 серп. 1881 було вид. уряд. «Положення про заходи охорони державного порядку та громадського спокою». Док-т передбачав уведення надзв. заходів лише на три роки, «до запровадження повного спокою і викорінення крамоли». Однак практично ці заходи щоразу подовжували, і в тій чи ін. формі вони реалізувалися повсюдно в Рос. імперії до 1917. За «Положенням...» на певній території або в окр. місцевості міг оголошуватися винятковий стан, тобто стан посиленої чи надзв. охорони. Стан посиленої охорони вводився за розпорядженням генерал-губернатора в межах підвідомчої йому території із затвердженням міністром внутр. справ. Стан надзв. охорони оголошувався РМ за поданням міністра внутр. справ. У період стану посиленої охорони генерал-губернатор міг видавати обов'язкові постанови з питань «запобігання порушен-

ням громад. порядку і держ. безпеки». За невиконання цих постанов винні підлягали арешту на строк до 3 місяців або штрафу до 500 руб. Окрім того, генерал-губернаторові належало право «забороняти окр. особам перебувати у місцевостях, оголошених у стані посиленої охорони». Отже, його повноваження т. зв. запобіжного характеру полягали у призупиненні гарантій індивідуальної свободи. Генерал-губернатор міг забороняти також «усіякі народні, громад., навіть прив. збори», закривати заклади торгівлі й пром. підприємства.

При запровадженні стану надзв. охорони зберігали чинність усі положення стану посиленої охорони. Водночас генерал-губернатор наділявся і дод. повноваженнями. Так, йому надавалося право: створювати для сприяння органам поліції особливі військово-поліцейські команди; накладати секвестр на нерухоме та арешт – на рухоме майно і прибутки з нього; дозволяти екстрені, закривати чергові збори станових, міськ. та земс. органів; припиняти періодичні вид.; закривати навч. заклади на строк до одного місяця; звільняти з посад урядовців та осіб, що були обрані до станових, міськ. і земс. установ. З уведенням стану надзв. охорони генерал-губернатор мав право за порушення вид. ним постанов в адм. порядку ув'язнювати винних у тюрму чи фортецю на 3 місяці або арештовувати на той самий строк, накладати штраф до 3 тис. руб.

За «Положенням...» 1881 генерал-губернатор наділявся досить широкими повноваженнями у суд. сфері. Так, при

введенні стану посиленої охорони він мав право передавати судам окр. справи «про злочини, заг. крим. законами передбачені, коли він визнає це за потрібне для захисту громад. порядку і спокою, для суду за законами воєн. часу»; міг вимагати розгляду всіх справ за зачиненими дверима, затверджувати вирок. Із уведенням стану надзв. охорони генерал-губернатор мав право вилучати із заг. підсудності «справи про певного роду злочини та вчинки» і передавати їх до військ. судів. У цьому разі йшлося вже не про окр. справи, а про цілі їх категорії.

У Рос. імперії під час т. зв. внутр. розбрату діяло «Положення про місцевості, в яких оголошується воєнний стан» 1892. Суттєва відмінність між воєн. станом і станом надзв. охорони полягала в тому, що в першому випадку це була військ. диктатура, а у другому – диктатура цив. Із запровадженням у місцевостях воєн. стану там припинялася дія «Положення...» 1881 і повноваження щодо охорони громад. спокою та держ. порядку переходили від міністра внутр. справ до головнокомандувача і командувачів армій. Щодо повноважень адм. влади за умов воєн. стану, то вони мало відрізнялись від повноважень у разі стану надзв. охорони. Існував також стан облоги, який вводився під час війни у фортецях у зв'язку з облогою їх ворогом.

Норми зазначених «Положень...» діяли і на території укр. губерній, які входили до складу Рос. губ.

Лит.: Гессен В. М. Исключительное положение. СПб., 1908.

В. Д. Гончаренко.